

УДК 355.1(477)

О. І. Погібко,
*начальник Управління (центру) забезпечення реалізації
договорів про скорочення озброєнь МО України,
полковник юстиції*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ НОВОЇ ВОЄННОЇ ДОКТРИНИ В КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Важливим атрибутом держави є Збройні Сили. Разом з іншими військовими формуваннями вони покликані бути завжди готовими до захисту територіальної цілісності України і недоторканості її кордонів.

«Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України», — зазначено в ст. 17 Конституції [1].

У прийнятій Верховною Радою України 19 жовтня 1993 р. Воєнній доктрині України встановлені напрями військового будівництва, підготовки країни та Збройних Сил до можливої війни, засоби і форми її ведення, визначені головні напрями її зовнішньої та внутрішньої політики в сфері воєнної безпеки [2].

Воєнна доктрина України має оборонний характер і охоплює військово-політичні та воєнно-економічні аспекти.

Визначаючи способи забезпечення власної безпеки Україна додержується принципів і норм міжнародного права, враховує законні інтереси безпеки інших держав [3].

Відповідно до положень Закону України «Про Збройні Сили України» Збройні Сили будуються і здійснюють свою діяльність на основі [4]:

- демократії і гуманізму;
- верховенства закону;
- підзвітності конституційним органам законодавчої і виконавчої влади;
- єдиноначальності і колегіальності вироблення рішень;
- загального військового обов'язку громадян України та добровільності вступу на кадрову військову службу;
- позапартійності.

Військова політика — це специфічна сфера політики, яка безпосередньо займається вирішенням практичних питань підготовки та ведення війн, використання військової сили в політичних цілях.

За умов війни відносна самостійність військової політики може набувати домінуючого позначення над політикою взагалі. І це явище дуже небезпечне.

Сутність військової політики в значній мірі розкривається через її структуру. До основних елементів цієї структури належать:

- суб'єкти військової політики;
- цілі (мета) військової політики;
- об'єкти військової політики;
- засоби досягнення військово-політичних цілей;

– умови, в яких здійснюється військово-політична діяльність (тобто військово-політична обстановка).

Суб'єктами військової політики, як зазвичай, виступають держава та її об'єднання, нації, класи, соціальні групи та створені ними політичні інститути.

Вироблення військово-політичних цілей є виключним правом військово-політичного керівництва країни. Ці цілі повинні відображати корінні інтереси як нації в цілому, так представляючого їх апарату державної влади.

Засобом досягнення військово-політичних цілей є військова сила, ядром якої виступає армія.

Армія — предмет постійної турботи військової політики, оскільки вона визначає можливість держави як у захисті країни, так і у досягненні своїх військово-політичних цілей на міжнародній арені [5]:

Військова політика держави — це система:

- військово-політичних відносин;
- військово-політичної діяльності;
- військово-політичних поглядів, які здійснюються спеціальними соціально-політичними інститутами суспільства.

Внутрішня сторона військової політики включає проблеми, пов'язані безпосередньо з підготовкою засобів збройного насильства для вирішення міжнародних конфліктів або з підготовкою і веденням збройної боротьби в інтересах вирішення міжкласових, міжнаціональних та інших протиріч в середині країни.

Зовнішня військова політика пов'язана з використанням або загрозою використання військової сили з політичною метою у стосунках з іншими державами, а також для сприяння або протидії деяким соціальним силам всередині інших держав.

Військово-політична діяльність — є різновидом соціально-політичної діяльності, яка прямо та безпосередньо пов'язана з підготовкою і використанням засобів збройного насильства.

Військово-політичні ідеї і погляди є сукупністю поглядів на практичне використання військової сили, роль і місце війни в своїй політиці у взаємовідношеннях з іншими державами і їх об'єднаннями, класами та іншими соціальними утвореннями.

Головні види військової політики сучасних держав:

- авантюристична, агресивна військова політика (Німеччина, Друга світова війна);
- агресивна військова політика;
- реалістична військова політика;
- послідовна миролюбна військова (оборонна) політика;

Воєнна доктрина визначена як система офіційно прийнятих поглядів у державі. В сучасних умовах вона торкається всіх державних структур, зачіпає певною мірою всі сфери життєдіяльності однієї держави чи коаліції держав. Воєнна доктрина повинна органічно виходити з концепції (чи з закону) національної безпеки держави і бути її органічним продовженням [6].

Воєнна доктрина України є складовою частиною концепції національної безпеки і становить сукупність затверджених Верховною Радою України основних настанов і принципів щодо організації та забезпечення безпеки особи, народу і держави шляхом політичних, дипломатичних, економічних та воєнних заходів [2].

У Концепції (основах державної політики) національної безпеки України наголошується, що «національна безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм у таких сферах, як політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технічна, інформаційна» [6].

Головною метою воєнної політики України, як підкреслено у Воєнній доктрині, є гарантування національної безпеки України від зовнішньої воєнної загрози, відвернення війни, підтримання міжнародного миру і безпеки [2].

Національна безпека — це важливе поняття, яке визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Національна безпека є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей. Поняття безпеки є складним соціально-політичним явищем. Життєдіяльність держави та суспільства розгортається в часі і просторі в різних сферах. Національна безпека є виключно багатоплановим явищем, яке передбачає політичні, економічні, воєнні, соціальні, екологічні та інші напрями.

Державна політика національної безпеки визначається виходячи з пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці України і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах національної безпеки.

Здійснюючи свій зовнішньополітичний і воєнно-політичний курс згідно з національними інтересами, Україна:

- не висуває територіальних претензій до інших держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе;
- суворо дотримується принципу недоторканності існуючих державних кордонів;
- поважає державний суверенітет і політичну незалежність інших держав і визнає за ними право на вирішення всіх питань своєї національної безпеки відповідно до своїх інтересів без нанесення шкоди безпеці інших держав;
- сприяє паритетному і збалансованому скороченню всіх видів збройних сил і озброєнь в регіоні та у світі, виходячи з умов забезпечення оборонної достатності кожної держави;
- вирішує всі міжнародні суперечності тільки політичними та іншими, прийнятими згідно з нормами міжнародного права, засобами і шляхом прийняття всіма державами зобов'язань про ненапад;
- будує свої відносини з іншими державами незалежно від їх суспільно-політичного ладу та воєнно-політичної орієнтації на взаємному врахуванні всіх питань національної безпеки сторін;

- забороняє застосовувати власні Збройні Сили для розв'язання політичних завдань на своїй території;
- виключає своє одностороннє повне роззброєння [2].

Аналізуючи причини воєнної небезпеки та ставлення України до війни, в Воєнній доктрині України підкреслено, що основними причинами війн та воєнних конфліктів можуть стати економічні, політичні, територіальні, національно-етнічні, релігійні або інші суперечності, які державами не завжди розв'язуються безконфліктно.

Україна засуджує війну, як зняряддя національної політики, додержується принципу незастосування сили та загрози силою і прагне вирішувати всі міжнародні спори та конфлікти виключно політичними методами.

У Воєнній доктрині України вперше в світі був закладений без'ядерний статус нашої держави, а з огляду на катастрофічні наслідки для всього людства, які може спричинити ядерна війна, Україна вважає застосування ядерної зброї неприпустимим. Крім того, Україна виступає за загальне ядерне роззброєння та проти розповсюдження технологій виробництва ядерної, хімічної та біологічної зброї.

У Воєнній доктрині підкреслено, що основними завданнями забезпечення воєнної безпеки є:

- у мирний час — прогнозування мети і характеру можливої війни для її запобігання, будівництво власних Збройних Сил у межах взятих на себе міжнародних зобов'язань, створення і підтримання воєнного потенціалу на рівні, достатньому для стримування збройної агресії, забезпечення недоторканності державних кордонів у повітрі, на суші і на морі, припинення можливих провокацій та посягань на суверенітет країни, підтримання постійної готовності Збройних Сил до відбуття можливої агресії з боку будь-якої держави (коаліції держав) із повітряно-космічного простору, суші або моря;

- у воєнний час — мобілізація всіх матеріальних та людських ресурсів країни для відбиття збройної агресії, завдання поразки агресору, позбавлення його можливості продовжувати війну та припинення воєнних дій за умов, вигідних для України.

У Воєнній доктрині визначено, що воєнна безпека України досягається за рахунок:

- єдиних політико-дипломатичних зусиль, спрямованих на зниження рівня воєнного протистояння;
- створення зон, вільних від зброї масового враження;
- активних колективних акцій для вирішення конфліктів, що виникають;
- наявності військ постійної готовності та резервів, які за своєю чисельністю, оснащенням, бойовою злагодженістю і ступенем розгорнутості забезпечували б відбиття агресії;
- здатності вести воєнні дії на суші, морі, у близькому космосі та повітрі;
- забезпечення високого рівня морально-психологічної та професійної підготовки особового складу до виконання завдань збройної боротьби за будь-яких умов бойової обстановки;

- оснащення Збройних Сил новітніми засобами збройної боротьби;
- готовності виділити відповідні військові контингенти до складу військ ООН для проведення згідно з рішенням Ради Безпеки воєнних дій з метою припинення агресивних дій окремих держав або груп держав, а також підтримання миру і безпеки в різних регіонах.

В умовах радикальних змін геополітичної обстановки, зниження рівня протистояння між Заходом та Сходом, Західна Європа поступово стає місцем схрещення економічних, етичних, релігійних та інших проблем, цивілізоване вирішення яких може визначити стан суспільства в ХХІ ст.

Враховуючи це, керівництво нашої держави приділяє серйозну увагу забезпеченню національної безпеки і оборони, виходячи з глибокого розуміння того, що це є основою подальшого розвитку України як незалежного та повноправного члена світового співтовариства.

На сьогодні виникла гостра необхідність розробки та прийняття нової Воєнної доктрини України, положення якої в цілому спрямували б діяльність держави у сфері оборони та національної безпеки на перспективу.

Це обумовлено цілою низкою факторів і перш за все прийняттям у 1996 р. Конституції України, згідно з якою мають бути приведені закони України, в тому числі і Воєнна доктрина.

Порівнюючи воєнні доктрини блоку НАТО, США, Росії та України, а саме їх суть, логіку побудови, принципи розвитку політики, стратегії, воєнно-технічної концепції тощо, необхідно заявити, що у Воєнній доктрині України немає глибини опрацювання, а отже, допущено багато неточностей. Це пояснюється закритістю розробки воєнної доктрини та обмеженим колом фахівців, котрі брали в ній участь. Вивчення та аналіз названих воєнних доктрин, а також науководослідних робіт даного напрямку дають можливість запропонувати до основного документа ряд концептуальних положень і принципів, змінивши тим самим логіку побудови Воєнної доктрини України.

Важлива роль у розробці стратегії оборони має належати органам політичного та державного керівництва країни. На жаль, у концепції оборонної стратегії України це не відображено.

Виходячи з аналізу двох різних підходів і формувань, основу воєнно-політичного розділу Воєнної доктрини України має складати стратегія оборони, що розробляється як політичним, так і військовим керівництвом держави.

Окрім вчені та спеціалісти вважають, що для України найбільш допустима стратегія адекватного реагування, під час реалізації якої Збройні Сили повинні бути спроможні вибирати й застосовувати форми та засоби ведення збройної боротьби, які відповідають ситуації, що склалася, а також забезпечують досягнення переваги над супротивником. При реалізації такої доктрини (стратегії) держава, безумовно, повинна нести більші витрати на Збройні Сили, ніж при доктрині оборонного характеру.

Дослідження дають можливість зробити висновок й про те, що стратегія оборони України має базуватися на двох стратегічних концепціях: без'ядерному статусу та стримуванні.

Внесення у Воєнну доктрину України стратегічної концепції стримування покликане радикально змінити попередню стратегію окремих видів Збройних Сил України.

Про принцип оборонної достатності пишуть і говорять багато. Тим більше, що цей принцип є частиною доктрини практично всіх європейських країн та блоку НАТО. Однак тлумачення цього принципу різне.

Порівнюючи й аналізуючи різні погляди і підходи, можна зробити такі висновки:

- в основі оборонної достатності має бути закладений військово-бойовий аспект підготовки військ, оснащення їх зброєю і бойовою технікою, удосконалення технічних, польових і стрілецьких навичок на основі поглядів сучасних військових спеціалістів;

- оборонна достатність має носити підпорядкований характер відносно того, що пропонувалося стратегічною концепцією стримування Воєнної доктрини України;

- принцип оборонної достатності базується на військовому потенціалі, бойовій могутності Збройних Сил України, які забезпечують надійну оборону держави і відвернення війни, але є неприйнятним для широкомасштабних дій і, таким чином, не загрожують іншим країнам.

У новій доктрині неможна не згадати стосунки України з Росією і НАТО, від позицій яких залежать гарантії національної безпеки.

Найбільш доцільною політикою на теперішній час для України є розвиток нормальних рівноправних відносин як з Росією, так і з Заходом у галузях, корисних для безпеки держави та в одночас сприятливих для її політичного і соціального розвитку.

Воєнна доктрина повинна розроблятися не окремим відомством, а спеціально створеною для цього на державному рівні комісією (робочою групою), до складу якої за розпорядженням Президенту України увійшли б відповідальні особи основних міністерств і відомств України, секретаріату Ради національної безпеки і оборони та Верховної Ради України.

Політична ситуація в регіоні значно змінюється, тому Воєнна доктрина повинна передбачати вирішення проблем забезпечення національної безпеки України не тільки окремо в нашій державі, але, в основному, в межах міжнародних структур колективної безпеки.

Воєнна доктрина України — основа її воєнного будівництва, повинна спиратись на аналіз геополітичної ситуації в світі та довгострокових наукових прогнозів її розвитку. Доктринні положення є обов'язковими для державних органів, організацій, органів самоврядування та громадян України і є основою узгодження її зусиль у зміцненні національної безпеки України.

На основі Воєнної доктрини повинні розроблятися концепції будівництва (реформування) видів Збройних Сил, родів військ і інших військових формувань України і конкретні програми їх реалізації.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 142.
2. Воспна доктрина України: Затв. постановою Верховної Ради України від 19 жовтня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 43. — Ст. 409–410.
3. Про внесення змін до Закону України «Про оборону України»: Закон України від 5 жовтня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 49. — Ст. 420–421.
4. Про внесення змін до Закону України «Про Збройні Сили України»: Закон України // Урядовий кур'єр. — 2000. — № 250. — С. 1.
5. Указ Президента України — Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України Л. Д. Кучми «Про заходи щодо подальшого зміцнення обороноздатності держави» від 6 грудня 2001 року № 1195/2001 // Народна армія. — 2001. — 11 груд. — С. 5.
6. Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. // Право України. — 1997. — № 3. — С. 84–86.